

تأثیر تئاتر پداگوژی بر رشد خلاقیت دانش‌آموزان مقطع دبستان و متوسطه اول شهر تهران با تکیه بر تربیت زیبایی‌شناسی

ندا کاظمی یزدی^۱، مسعود دلخواه^۲، حمیدرضا شعیری^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۲۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۰۱

صفحه ۱۷ تا ۲۵

Doi: 10.22034/THEATER.2024.200113

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تأثیر تئاتر پداگوژی بر رشد خلاقیت دانش‌آموزان در مقطع دبستان و متوسطه اول انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل: دانش‌آموزان دبستان و متوسطه اول (۷-۱۴ ساله) منطقه ۶ تهران بوده است که از بین آن‌ها ۲۰ نفر گزینش و به‌طور تصادفی در دو گروه آزمایش (۱۰ نفر) و گروه کنترل (۱۰ نفر) جایگزین شده‌اند. در هر دو گروه، پیش‌آزمون انجام شده و سپس گروه آزمایش، عمل آزمایشی (تئاتر پداگوژی با تکیه بر تربیت زیبایی‌شناسی)، را به مدت ۱۰ جلسه‌ی ۹۰ دقیقه‌ای دریافت کرده است. پس از آن مکرراً آزمون برای هر دو گروه اجرا شده است. گردآوری اطلاعات از طریق پرسشنامه خلاقیت عابدی بر اساس پرسشنامه خلاقیت تورنس صورت گرفته است. نتایج پژوهش نشان داد که تئاتر پداگوژی به‌طور معناداری به بهبود توانایی حل مسئله و خلاقیت دانش‌آموزان دبستان و متوسطه اول در گروه آزمایش منجر شده است. روش‌های آماری مورد استفاده در این پژوهش شامل آزمون تحلیل کواریانس، آزمون T و استفاده از نرم‌افزار SPSS است. نتایج تحلیل آماری حاکی از تأثیر مثبت و معنادار تئاتر پداگوژی بر رشد خلاقیت گروه آزمایش است ($P < 0.05$)

واژگان کلیدی: تئاتر پداگوژی، رشد خلاقیت، تربیت زیبایی‌شناسی، مقاطع دبستان و متوسطه

اول.

۱. این مقاله مستخرج از پروژه پایان‌نامه خانم ندا کاظمی یزدی با عنوان مطالعه تئاتر پداگوژی و تأثیر آن بر رشد آموزشی در مقاطع دبستان و متوسطه اول با تکیه بر آراء هری برودی در رشته پژوهش هنر دانشکده هنر و معماری دانشگاه علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی با راهنمایی دکتر مسعود دلخواه و مشاوره دکتر حمیدرضا شعیری است.

۲. دانشجوی دکتری پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. Email: nedakazemi1355@gmail.com

۳. استادیار گروه تئاتر، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول). Email: masoudelkhah@yahoo.com

۴. استاد گروه زبان فرانسه، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. Email: shairi@modares.ac.ir

درآمد

خلاقیت^۱ یکی از مهم‌ترین موارد آموزشی در جهان کنونی است. از این‌رو نظام‌های آموزشی در قرن اخیر سعی مضاعفی در پرورش افراد خلاق دارند. تولید اندیشه و ایده، مهم‌ترین هدف نظام‌های تعلیمی - تربیتی است. صاحب‌نظران و پژوهشگران تعاریف متفاوتی از خلاقیت ارائه داده‌اند؛ عده‌ای آن را به معنای استفاده از توانایی‌های ذهنی به منظور آفرینش طرح و ایده‌ای نو می‌دانند و عده‌ای دیگر مفهوم آن را توانمندی در حل مسئله و کشف راهی جدید معنا می‌کنند، همچنین عده‌ای ترکیب و تغییر ایده‌ها و دوباره به کار بردنشان را خلاقیت می‌نامند.

تورنس خلاقیت را نوعی مسئله‌گشایی مدنظر قرار داده است. به نظر وی تفکر خلاق عبارت است از فرایند حس کردن مسائل یا کاستی‌های موجود در اطلاعات، فرضیه‌سازی درباره حل مسائل، ارزیابی و آزمودن فرضیه‌ها، بازنگری و باز آزمایی آن‌ها و سرانجام، انتقال نتایج به دیگران (Torance, 1966).

به نظر هری برودی انسان‌ها قبل از این‌که یاد بگیرند از عقل خویش استفاده کنند، تخیل خود را به کار می‌گیرند، و از این‌رو تخیل جزء لازم و ضروری طبیعت انسانی و شکلی از دانستن تلقی شده است. علاوه بر این، تخیل و سایر قابلیت‌های زیباشناختی، در تحقق اهداف شناختی و نیز در جریان ساخت دانش؛ نقش اساسی و انکارناپذیری ایفا می‌کنند. توجه به تخیل و پرورش آن، رشد خلاقیت را در دانش‌آموزان به دنبال خواهد داشت. رشد خلاقیت باعث برخورد فعالانه و کنجکاوانه دانش‌آموز با جریان یادگیری می‌شود و کنجکاوی او را پرسشگر و جست‌وجوگر می‌سازد (رضایی، ۱۳۸۹: ۱۸۶).

آموزش هنر می‌تواند در تمام جنبه‌های تعلیم و تربیت، تقویت قوه تخیل و خلاقیت، آموزش مفاهیم و پر کردن اوقات فراغت تأثیر شگرفی داشته باشد، از این‌رو باید در فعلیت بخشیدن به قوه‌های هنری کودکان کوشید و به جای تحمیل معلومات قالب‌ریزی شده توسط دیگران، زمینه لازم جهت افزایش خلاقیت هنری کودکان فراهم آورد (Hoseini, 2006).

تئاتر پداگوژی^۲

تئاتر در بین انواع واسطه‌های آموزشی به‌عنوان روشی سودمند نقش قابل‌توجهی در زمینه بهبود خلاقیت ایفا می‌کند این هنر پویا مخاطب را از حالت انفعال به حالت

خلاقیت و خود شکوفایی می‌رساند. تئاتر تعلیمی - تربیتی یا «تئاتر پداگوژی» به‌عنوان شاخه‌ای از تئاتر کاربردی^۳ بر مبنای خلاقیت بنا شده است و متمرکز بر تمرین و جست‌وجو است. نتیجه و اجرای نهایی در این تئاتر دارای اولویت نیست و هدف از انجام آن، درگیر ساختن ذهن و ایجاد شناخت و آگاهی است. شرکت‌کنندگان در تئاتر پداگوژی با انجام اتودهای گروهی و بازی‌های نمایشی به ارزیابی مسائل و رسیدن به نتایج گوناگون می‌پردازند. مینا در این‌گونه از تئاتر، تفکر خلاق و خلاقیت است و دغدغه اصلی این واسطه هنری، تجربه، آزمایش و کشف در فرایند تمرینات است. تئاتر پداگوژی توانایی آن را دارد که افراد را برای زندگی و مواجهه با مشکلات آماده کند و نشان‌دهنده راه‌حل‌های سازنده است. در شرایط بی‌علاقگی و کسلی و دل‌زدگی از مباحث درسی، به مدد دانش‌آموز می‌آید و با متد ایفای نقش و متدهای خلاقانه فضای کلاس را به محیطی مملو از انگیزه و تعامل تبدیل می‌سازد و موجبات رشد حسی، جسمی، ذهنی و ادراکی را فراهم می‌آورد. تئاتر تجربه‌ای سازمان‌یافته است که با طراحی و به اجرا درآوردن موضوع، در فرایند تمرینات افراد را به شکل جدیدی از بازآفرینی آشنا می‌کند.

با غور بیشتر در تاریخ تئاتر ایران، درمی‌یابیم نقش بسیاری از هنرها به‌خصوص تئاتر، به‌عنوان واسطه در امر تعلیم و تربیت، جدی گرفته نشده است. بر این اساس، نو کردن ساختار آموزشی در مدارس می‌تواند فرایند تعلیم را از طریق این هنر، جاذب و تأثیربخش سازد. (کاظمی، ۱۴۰۰: ۹۸). تمرکز رشته «تئاتر تعلیم و تربیت بر ایجاد توانایی فردی از طریق تئاتر در عرصه‌های آموزش اجتماعی، مدرسه‌ای، هنری، کاری و اقتصادی است که بر شکل‌گیری هویت یک مربی «تئاتر تعلیم و تربیت» (پداگوگ) کار می‌شود تا قادر باشد در محل‌های کار با گروه‌ها و قشرهای گوناگون اجتماعی، از طریق پروژه‌های تئاتری موجب تقویت انگیزه کار و زندگی در آن‌ها شود» (دلخواه، ۱۳۹۱: ۷۷). «تئاتر پداگوژی با از بین بردن مرزهای شخصی، اجتماعی و فرهنگی، ارتباطی انسانی را شکل می‌دهد. در واقع با بهره‌گیری از صدا، بدن و احساسات مشترک بشری؛ در پی ایجاد زبانی مشترک بین آدم‌هاست» (دارابی‌پور، ۱۳۹۱: ۴۸). «تئاتر به انسان‌ها کمک می‌کند تا توانایی‌های خود را کشف کنند و به یک سری شناخت‌ها و کشف‌ها دست پیدا کنند و از این طریق آموزش صورت بپذیرد» (Harris, 2016: 125).

«تئاتر پداگوژی (تعلیمی - تربیتی)، با روندی پیوسته و منطقی و با تأکید بر تسهیل یادگیری مفاهیم و دروس گوناگون به ارتقاء و در نتیجه بهبود رفتارهای فردی و گروهی

استفاده از دست‌های خود و نیز مواد لازم به‌عنوان ابزارهایی برای بیان هنری برخوردار هستیم (لنکستر، ۱۳۷۳: ۱۵). برنامه‌ی درسی هنر باید بر پایه‌ی موارد زیبایی‌شناختی و بر محور موضوعات مهم باشد. از روش‌های تربیت زیبایی‌شناسی در مقطع دبستان جست‌وجوگری و بحث (پرسش و پاسخ) است که در تئاتر پداگوژی، پداگوگ با استفاده از زیبایی‌شناسی آن را در دانش‌آموز تقویت می‌کند و سرانجام دانش‌آموز را به ادراک و اکتشاف می‌رساند. پداگوگ با هدایت صحیح گروه هدف، آن‌ها را در مسیر تفسیر و تعبیر نقش و درنهایت رسیدن به محتوا و معنا قرار می‌دهد. در زیبایی‌شناسی پرسش‌هایی در ارتباط با موضوع و نقش مطرح می‌شود که دانش‌آموز موظف است درباره‌ی آن‌ها به گفت‌وگو بپردازد. مفاهیم اساسی مانند: هنر، زیبایی، ارزیابی و داوری اثر هنری از شیوه‌های آموزشی تدریس زیبایی‌شناسی هستند. ارزشیابی دانش‌آموزان در این حوزه به راهبردهای آموزشی پداگوگ و اهدافش بستگی دارد. در مقطع دبستان و متوسطه اول استفاده از بیان، حرکات بدنی، کشف مسئله و مباحثه، تمرین و اندیشیدن در مورد موضوع توسط دانش‌آموزان؛ از مواردی است که در حیطه‌ی زیبایی‌شناسی قرار می‌گیرد. توانایی و مهارت در ایجاد زیبایی، ذوق هنری، خودمحوری در امر یادگیری، کشف ناشناخته‌ها و انجام کارها به طرق گوناگون از برنامه‌های تدریس تئاتر پداگوژی بر مبنای زیبایی‌شناسی است. ادراک هنر نمایش باید طوری صورت گیرد که کودک و نوجوان از بودن در این فرایند هنری نهایت لذت را ببرند و برای خلق اثر نمایشی انگیزه کافی را داشته باشند. آموزش به وسیله تئاتر پداگوژی در دوره دبستان و متوسطه اول بنیه هنری نمایش و زیبایی‌شناسی را در دانش‌آموزان تقویت می‌کند و همه‌ی افراد چه قوی و چه ضعیف در این امر در کنار هم به انجام یک فعالیت می‌پردازند. جوامع امروزی نظام آموزشی را مسئول آتیة زندگی اجتماعی افراد می‌دانند و تئاتر پداگوژی با پذیرفتن این مسئولیت در چارچوب انتظارات جامعه می‌تواند با نگاهی روبه‌جلو چشم‌اندازی موفقیت‌آمیز در امر تعلیم و تربیت ترسیم کند.

فروبل معتقد است که اگر از «غریزه خلاقه» کودکان درست استفاده شود و مورد توجه و پرورش آموزگاران متخصص و شایسته قرار گیرد، می‌شود امیدوار بود که کودکان ساختن و ابتکار بسیاری از چیزها را فرا می‌گیرند (دانشور، ۵۳: ۱۳۳۶).

پیشینه پژوهش

(امینی، ۱۳۹۶) تفاوت‌های بین تئاتر روشنفکری و تئاتر

جامعه کمک می‌کند. علاوه بر آن، روند انجام تمرینات، باعث بروز استعداد و خلاقیت در یادگیری شرکت‌کنندگان گردیده و مشارکت فعال آنان را فراهم می‌سازد و همچنین مسیر یادگیری را سرشار از جذابیت و هیجان می‌کند. روند تمرینات و تأثیرات این‌گونه از تئاتر، بر روی شرکت‌کنندگان قابل ملاحظه است. در عین حال می‌تواند به جذابیت، سهولت و خلاقیت در یادگیری انواع دروس، کمک شایانی داشته باشد» (کاظمی، ۱۴۰۰: ۹۷).

در تئاتر پداگوژی فرایند فعالیت و مراحل تولید بسیار مهم‌تر از اجرا است. بنابراین می‌توان گفت مسئله خلاقیت در این فرایند شکل می‌گیرد. افراد خلق می‌کنند و از این آفرینش لذت می‌برند و لذت حاصل از آن را تجربه می‌کنند. تولید ایده‌های جدید هدف اصلی تئاتر پداگوژی است. شرکت‌کنندگان با به کار بردن توانمندی‌های خود برای آفرینش صحنه‌های خلاقانه و حل مسئله تلاش مضاعف می‌کنند. تعامل افراد با یکدیگر و عمل شخصیت‌ها بر پایه هدف، خود یک فرایند خلاق است چراکه افراد تخیل می‌کنند تا کاراکتر و کنش‌هایش را تحلیل کنند و سپس اجرا نمایند. تئاتر در حیطه کودک و نوجوان فعالیتی خلاق است چراکه علاوه بر زیبایی‌شناسی و ذوق هنری ابداع و خلق کردن را در وجودشان شعله‌ور می‌سازد. از شعر و قصه و داستان بداهه تا نمایش‌های بداهه و ساختن موقعیت‌های داده شده یا خلق اشیاء و لوازم صحنه با بدن، همگی از تمرینات خلاقیت است.

در شیوه‌های نمایش تعلیمی و تربیتی دانش‌آموزان نه بازیگران حرفه‌ای تئاتر هستند و نه معلمان آن‌ها قصد دارند که از آن‌ها بازیگر حرفه‌ای بسازند بلکه توانایی‌های آنان را تقویت می‌کنند تا آن‌ها بتوانند بر روی پای خود بایستند و مسائل مربوط به خود را درک و سپس در آن مشارکت کنند. هدف اصلی در بهره‌گیری از تئاتر در امر تعلیم و تربیت، به دوره تمرین و آماده‌سازی معطوف می‌شود و در فرایند تئاتر تعلیمی - تربیتی، به محصول کار به‌عنوان اجرایی برای تماشاگران و سرگرم ساختن آن‌ها توجه نمی‌شود (هینینگ، ۱۳۸۱: ۳).

زیبایی‌شناسی^۴

زیبایی‌شناسی از ریشه استتیکا حساسیت است و این واژه بیشتر بر درک هنر و تجربه احساسی از آن و به روش استفاده از حس‌ها برای دانستن و معرفت اشاره دارد (Green, 1986: 60). که اولین بار توسط بومگارتن، فیلسوف آلمانی در قرن هجدهم مطرح شده است. در هنر انسانی چه جوان و چه پیر ذوقی خلاقانه وجود دارد زیرا همه ما از تمایل فطری برای

کاربردی را عنوان می‌کند و وجه کاربردی و غیرکاربردی بودن تئاتر را با شاخصه‌هایی همچون زیبایی‌شناسی، سرگرم‌کنندگی و... از هم جدا کند. (وفاداری، مختاباد، زکی؛ ۱۳۸۹). تعاریفی از تربیت و تأثیرات عمیق تئاتر که منشأ و زمینه‌اش بازی و بازی‌های نمایشی است را مطرح می‌کنند. (خطایی، ۱۳۸۸) عنوان می‌دارد که نمایش کودک مترادف بازی و آموزش و تربیت است و همانند خوراک روزانه در هر دوره رشد کودک نیازی ضروری است. تمامی مطالعات صورت گرفته حاکی از آن است که روش‌های آموزش خلاق همراه با بازیگری در روش‌های کهنه و مقلد آموزشی محیط یادگیری را خلاقانه و پیشرفت تحصیلی را تسریع می‌کند. چنین به نظر می‌رسد که دانش‌آموزانی که تحت آموزش با تئاتر پداگوژی در مقاطع دبستان و متوسطه اول قرار می‌گیرند در برهه‌های متفاوت از زندگی، توانایی حل مسائل و جستن راهی جدید و همدلی و تعامل با دیگران را دارند. لذا در پژوهش حاضر مسئله اصلی حول محور این موضوع است که تئاتر پداگوژی به چه میزان توانایی ارتقاء رشد خلاقیت در دانش‌آموزان را دارد؟ از این جهت هدف پژوهش پیش رو این است که تأثیر تئاتر پداگوژی را بر میزان رشد خلاقیت در دانش‌آموزان مقطع دبستان و متوسطه اول بررسی نماید تا شاید از این طریق بتواند مسیری خلاق در جهت بهبود فرایند تعلیم و تربیت در سیستم آموزشی مطرح کند.

تأثیر تئاتر پداگوژی در مدارس

الف. اهداف تئاتر پداگوژی در مقطع دبستان: ۱. تربیت زیبایی‌شناسی، ۲. پرورش تخیل و حس کنجکاوی و خلاقیت، ۳. توصیف و تحلیل و تفسیر موضوعات از طریق نمایش، ۴. کسب نشاط و لذت و سرگرمی، ۵. مهارت ارتباطی صحیح، ۶. حس مثبت به خویشتن، ۷. افزایش شوق یادگیری. (جدول‌های ۱ تا ۳)

اهداف تئاتر پداگوژی در دوره‌های سنی و مقاطع مختلف تحصیلی متفاوت است بنابراین تمرینات نیز متفاوت خواهد بود. به اختصار به اهداف و تمرینات دو مقطع دبستان و متوسطه پرداخته شده است:

ب. اهداف تئاتر پداگوژی در مقطع متوسطه اول:

۱. مباحثه در مقوله یاددهی و یادگیری، ۲. راه‌حل‌های مناسب و مؤثر برای مشکلات و مسائل، ۳. کسب مهارت زیستن، ۴. برون‌ریزی هیجانات، ۵. تربیت زیبایی‌شناسی، ۶. کسب انگیزه، ۷. برخورد صحیح با مسائل اجتماعی و فرهنگی، ۸. توسعه تفکر منطقی، ۹. افزایش دقت و تمرکز، ۱۰. تمیز بین انتزاع و واقعی، ۱۱. اندیشه خلاق، ۱۲. سرعت

جدول ۱. تمرینات تئاتر پداگوژی در مقطع دبستان (سن ۷-۸ سال).

بازی اختیاری نزدیک به نمایش	بداهه با رهبری مربی	تمرینات مرتبط با حواس
تمرین موقعیت‌های تخیلی	فعالیت جسمانی	حل مسئله
فرصت ابراز عقیده	پانتومیم	تشویق و مشارکت در درس
حرکت و موسیقی	بازخوانی و آواز اشعار کودکانه	تمرینات تمرکز
بازی‌های نمایشی	ساخت قصه‌های بداهه	استفاده از عروسک انگشتی

جدول ۲. تمرینات تئاتر پداگوژی در مقطع دبستان (سن ۸-۹ سال).

گسترش بداهه‌سازی	تأکید بر کار گروهی	تغییر مقام رهبری در گروه‌ها
بحث خلاق	خلق شخصیت‌ها	نمایش آزاد
بازی‌های گفتاری	بازی‌های جسمانی و نمایشی	تمرین دیدن و شنیدن
رقص‌های ساده	نمایش عروسکی	سفرهای خیالی
تقویت و کنترل بیان	قصه‌گویی و خاطره‌گویی	بازی آیینه

جدول ۳. تمرینات تئاتر پداگوژی در مقطع دبستان (سن ۹-۱۱ سال).

تعمق و تفکر در خلق شخصیت	طرح‌های پیچیده‌تر	اتودهای بی‌کلام (مایم)
نوشتن نمایشنامه در نتیجه بداهه	تفسیر و تحلیل و ارزیابی عقاید	مشارکت گروهی
مسئولیت دادن	تعامل و همکاری	انتخاب‌های هنری
کشف معنا	احساسات و عواطف	بازی تقویت حواس
(مایم) پیچیده	بازی نقش	نمایش آزاد

انتقال مفاهیم، ۱۳. جست‌وجوگری هدفمند، ۱۴. شناخت ارزش‌ها و نگرش‌ها (جدول‌های ۴ و ۵).

چنین به نظر می‌رسد با استفاده از شیوه‌های کاربردی تئاتر پداگوژی می‌توان به مهارت‌هایی مانند حل مسئله، تصمیم‌گیری صحیح و به‌جا، تفکر خلاق، تعامل و همدلی با افراد، خودآگاهی دست پیدا کرد که به کار بردن تمامی این موارد رشد خلاقیت در فرد را در مقاطع دبستان و متوسطه اول نشان می‌دهد. پژوهش‌های زیادی در زمینه خلاقیت

نمایشنامه‌نویسی	مباحثه با استفاده از هنرها	اشاره به انواع متفاوت تئاتر
جزئیات در خلق نقش	متن‌های کوتاه ۵ دقیقه‌ای	استفاده از شعر در حرکت
ارتباط تئاتر با مباحث درسی	تمرینات بدن و بیان	شعرخوانی انفرادی و جمعی

جدول ۵. تمرینات تئاتر پداگوژی در مقطع متوسطه اول (سن ۱۲-۱۴ سال)

بداهه شخصی و بداهه گروهی	مباحثات مکرر	تمرینات تمرکز
تمرینات تولیدی	مطالعات تئاتر	نمایشنامه‌نویسی
تقسیم مسئولیت‌ها	اتودهای نمایشی	اجرای موضوعات مستند: جنگ

صورت گرفته است که علاوه بر ویژگی افراد خلاق، به دنبال پاسخگویی به دو سؤال اساسی در این زمینه بوده است: آیا امکان آموزش خلاقیت وجود دارد؟ چگونه؟ و آیا خلاقیت قابل اندازه‌گیری است؟ چگونه؟» (عابدی، ۱۳۷۲)

فرضیه پژوهش

بهره بردن از تئاتر پداگوژی با تکیه بر تمرینات مرتبط با زیبایی‌شناسی در (مقاطع دبستان و متوسطه اول) موجب رشد خلاقیت در دانش‌آموزان می‌شود.

روش پژوهش

روش پژوهش تجربی و طرح مورد استفاده پیش‌آزمون - پس‌آزمون بین دو گروه کنترل و گواه است. جامعه آماری کودک و نوجوان ۷-۱۴ سال ساکن منطقه ۶ شهر تهران است. گروه نمونه شامل ۲۰ کودک و نوجوان دختر است. در مرحله اول نمونه‌گیری به شکل تصادفی انجام گرفت؛ به طوری که ده نفر از هنرآموزان فرهنگسرای شفق واقع در منطقه یوسف‌آباد تهران در دو مقطع دبستان و متوسطه اول، برای شرکت در کلاس‌های تئاتر پداگوژی انتخاب شدند و قبل از شرکت در کلاس به پرسشنامه پاسخ دادند. سپس پرسشنامه‌ها میان گروه گواه که شامل ۱۰ نفر بودند و به شکل تصادفی از دو مدرسه دبستان و متوسطه اول واقع

در منطقه یوسف‌آباد انتخاب شده بودند، توزیع شد. (توزیع پرسشنامه‌ها به علت همه‌گیری کرونا، به صورت آنلاین صورت گرفت). افراد گروه آزمایش تئاتر پداگوژی را با تکیه بر تمرینات زیبایی‌شناسی در ۱۰ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای برای ارتقاء رشد خلاقیت، آموزش دیدند. در این پژوهش تئاتر پداگوژی متغیر مستقل است. زیرا به دستکاری آن پرداخته شده است تا تأثیر آن بر رشد خلاقیت مورد بررسی قرار گیرد و رشد خلاقیت نیز متغیر وابسته است.

ابزار پژوهش شامل پرسشنامه خلاقیت عابدی است. پرسشنامه سنجش خلاقیت که به آزمون سنجش (CT) مشهور است بر اساس نظریه تورنس درباره خلاقیت، در سال ۱۳۶۳ به وسیله عابدی در تهران تدوین شده است و روی یک گروه ۶۵۰ نفری از دانش‌آموزان کلاس سوم راهنمایی مدارس تهران اجرا گردید. در سال ۱۹۸۶ عابدی و شوماخر در آمریکا به علت عدم دسترسی به نسخه اصلی، مواد آزمون را از نو ساختند. نسخه جدید آزمون بارها مورد تجدیدنظر قرار گرفت و اولین بار به وسیله انیل و همکاران (۱۹۹۴) تشریح گردید. این آزمون ۶۰ سؤال سه‌گزینه‌ای دارد که از چهار خرده‌آزمون سیالی، بسط، ابتکار و انعطاف‌پذیری تشکیل شده است. گزینه‌ها میزان خلاقیت پایین، متوسط و بالا را نشان می‌دهند. عابدی (۱۳۷۲) در مقابل هر گویه سه گزینه قرار دارد که به ترتیب نمره‌ای از صفر تا ۲ است و جمع نمرات خلاقیت را نشان می‌دهد که دامنه‌ای از نمرات صفر تا ۱۲۰ را شامل می‌شود. نمره زیر ۵۰ خلاقیت بسیار کم، نمره بین ۵۱ تا ۷۵ خلاقیت کم، نمره بین ۷۶ تا ۸۵ خلاقیت متوسط، نمره بین ۸۶ تا ۱۰۰ خلاقیت زیاد و نمره بین ۱۰۱ تا ۱۲۰ خلاقیت بسیار زیاد است. عابدی روایی این پرسشنامه را به شیوه تحلیل عامل همبستگی با آزمون‌های مشابه (تورنس) محاسبه کرد. ضریب همبستگی بین نمره کل آزمون تورنس و نمره کل آزمون معادل ۰/۴۶ به دست آمد (دائمی، مقیمی، ۱۳۸۳: ۶). پایایی آزمون خلاقیت عابدی، از طریق آزمون مجدد دانش‌آموزان مدارس راهنمایی تهران در سال ۱۳۶۳ در چهار بخش آزمون به این ترتیب به دست آمد: ضریب پایایی بخش سیالی، ۸۵/۰ ابتکار، ۸۲/۰ انعطاف‌پذیری ۸۴/۰ و بسط ۸۰/۰ (دائمی، مقیمی، ۳: ۱۳۸۳) ضریب همسانی درونی با استفاده از آلفای کرونباخ برای خرده‌آزمون‌های سیالی، انعطاف‌پذیری، ابتکار و بسط روی ۲۲۷۰ دانش‌آموز اسپانیایی به ترتیب، ۰/۷۵، ۰/۶۶، ۰/۶۱ و ۰/۶۱ به دست آمد (دائمی، مقیمی، ۳: ۱۳۸۳). (جدول ۶)

جدول ۶. خلاصه جلسات تئاتر پداگوژی.

جلسات	اهداف	محتوا	تکلیف
جلسه اول	شرح کاملی از تئاتر پداگوژی برای اعضاء گروه	آشنایی اعضا با یکدیگر و آشنایی با قوانین کلاس	پیش‌آزمون
جلسه دوم	خلق ایده (شازده کوچولو) خلاق بر اساس داستان شازده کوچولو) از اتوهای کلاسی با مشارکت اعضاء	تشریح قوه تخیل و کشف خلاقیت	تمرینات پایه تئاتر و نوشتن اتوهای نمایشی
جلسه سوم	پیاده کردن ایده و تغییرات اساسی در داستان اصلی شازده کوچولو، تقسیم نقش‌ها و مسئولیت‌ها بر اساس توانمندی‌ها	تجزیه، تحلیل و بررسی و کار بر روی نقش و رشد خلاقیت	تمرین تمرکز و تمرینات تخیل، خلاقیت و نوشتن راهبردی متن نمایشی
جلسه چهارم	آماده‌سازی تمرینات، طرح‌ها و پیشنهادات فردی و گروهی، آشنایی با صورت و معنا و تولید اتوهایی با این منظور در راستای هدف نمایش	حساسیت فراگیران به کیفیات زیبایی‌شناسی در دروس	تمرینات زیبایی‌شناسی و شناخت زیبایی
جلسه پنجم	بسط موضوع و مشورت و بحث در مورد کاراکترها و نحوه مواجهه آن‌ها با مشکلات و حل آن‌ها	روش‌های متفاوت حل مسئله و مواجهه	تمرینات بداهه و نوشتن ادامه اتوهای کلاسی
جلسه ششم	نحوه اجرا با انجام بازی‌های هدفمند نمایشی و ایده‌های جدید و خلاقانه هر شخص برای کاراکتر خود	ادراک و فهم خلاقیت	ساخت طراحی دکور با بدن، تمرینات بدنی و بیانی خلاق
جلسه هفتم	اتوهای نمایشی با مفاهیمی چون تلاش، خلاقیت، تصمیم‌گیری صحیح و مشارکت	نقد و تحلیل اتوهای دیگر افراد گروه	نوشتن اتوهای کلاسی و متن نمایش
جلسه هشتم	انتخاب لباس و طراحی صحنه متناسب با نقش‌ها و صحنه‌ها از روی تصاویر منتخب گزینشی پداگوگ	تربیت زیبایی‌شناسی تربیت ارزشی و تربیت اخلاقی	تمرینات گروهی در راستای مهارت‌های ارتباطی
جلسه نهم	نتیجه‌گیری و تفسیر و ارزیابی کار افراد توسط گروه و آمادگی برای اجرا و انجام تمرینات نهایی	تقویت روحیه جمعی و اعتماد به نفس	جمع‌بندی متن به شکل گروهی و ویرایش تمرینات نهایی
جلسه دهم	اجرای نهایی گروهی بر اساس متن نوشته شده	حل مسئله و گره‌گشایی و نتیجه‌گیری	پس‌آزمون

جدول ۷. جدول میانگین خلاقیت.

انحراف معیار	میانگین	حجم نمونه	
۴۱٫۹	۶٫۵۴	۱۰	پیش‌آزمون گروه آزمایش
۳۱٫۱۵	۴٫۵۲	۱۰	پیش‌آزمون گروه کنترل
۷۲٫۱۴	۱٫۸۴	۱۰	پس‌آزمون گروه آزمایش
۵۳٫۱۲	۸٫۵۵	۱۰	پس‌آزمون گروه کنترل

جدول ۸. جدول آزمون کلموگروف اسمیروف مؤلفه‌ها.

سطح معنی‌داری	درجه آزادی	آماره	
۲۰۰/۰	۱۰	۱۵۹/۰	پیش‌آزمون گروه آزمایش
۲۰۰/۰	۱۰	۲۱/۰	پیش‌آزمون گروه کنترل
۰۹۶/۰	۱۰	۲۴۳/۰	پس‌آزمون گروه آزمایش
۰۵۶/۰	۱۰	۲۵۹/۰	پس‌آزمون گروه کنترل

یافته‌های پژوهش

برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز این پژوهش از طراحی پرسشنامه (پیش‌آزمون و پس‌آزمون) استفاده شده است. روش تحلیل نتایج تحقیق، روش‌های تحلیل توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار به همراه نمودارهای مرتبط با هر متغیر و تحلیل استنباطی شامل آزمون تی و تحلیل کواریانس است. بر اساس «جدول ۷»، در خصوص میانگین خلاقیت پیش‌آزمون گروه آزمایش برابر با ۵۴/۶، پیش‌آزمون گروه کنترل برابر با ۵۲/۴، پس می‌توان به این نتیجه رسید که میانگین آزمون گروه آزمایش برابر با ۸۴/۱ و میانگین پس‌آزمون گروه کنترل برابر با ۵۵/۸ است پس تئاتر پداگوژی نسبت به گروه گواه باعث رشد خلاقیت کودک و نوجوان در دو مقطع سنی شده است.

آمار استنباطی

مؤلفه‌ها دارای توزیع نرمال هستند زیرا سطح معنی‌داری آن‌ها از ۰/۰۵ بزرگ‌تر است. همان‌طور که در «جدول ۸»

جدول ۹. جدول آزمون تی.

مقایسه	سطح معنی داری	t	
برابری میانگین دو گروه کنترل و آزمایش	۷۰۳/۰	۳۸۷/۰	مقایسه گروه کنترل و آزمایش در پیش آزمون
بیشتر بودن میانگین گروه آزمایش از کنترل	۰۰۰/۰	۶۲۹/۴	مقایسه گروه کنترل و آزمایش در پیش آزمون
برابری میانگین پیش آزمون و پس آزمون	۲۵۶/۰	۲۱۴/۱	مقایسه پیش آزمون و پس آزمون در گروه کنترل
بیشتر بودن میانگین پس آزمون از پیش آزمون	۰۰۰/۰	۳۹۹/۷	مقایسه پیش آزمون و پس آزمون در گروه آزمایش

جدول ۱۰. جدول آزمون کلموگروف اسمیروف باقیمانده‌ها.

آماره	درجه آزادی	سطح معنی داری
۱۳۰/۰	۲۰	۲۰۰/۰

جدول ۱۱. جدول آزمون همگنی واریانس.

آماره F	درجه آزادی صورت	درجه آزادی مخرج	سطح معنی داری
۵۵۹/۰	۱	۱۸	۴۶۴/۰

جدول ۱۲. آزمون همسانی واریانس با روش پاگان.

آماره F	درجه آزادی	سطح معنی داری
۳۵۴/۰	۱	۵۵۲/۰

جدول ۱۳. جدول آزمون بررسی همگنی شیب رگرسیون.

گروه بندی پیش آزمون	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنی داری
گروه بندی پیش آزمون	۶۴۹/۱۴	۱	۶۴۹/۱۴	۱۲۵/۰	۷۲۹/۰

جدول ۱۴. جدول آمار توصیفی میانگین‌ها و انحراف معیار خلاقیت.

گروه بندی	پیش آزمون		پس آزمون		تفاضل میانگین پیش آزمون از پس آزمون
	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	
گروه آزمایش	۶/۵۴	۴۱/۹	۱/۸۴	۷۲/۱۴	۵۰/۲۹
گروه کنترل	۴/۵۲	۳۱/۱۵	۸/۵۵	۵۳/۱۲	۴۰/۳

به صورت «جدول ۱۴» است.

با توجه به «جدول ۱۴» بیشترین تفاضل میانگین مربوط به گروه آزمایش و برابر با ۲۹/۵۰ است و کمترین تفاضل میانگین مربوط به گروه کنترل و برابر با ۳/۴۰ است.

مشاهده می‌گردد، میانگین خلاقیت گروه کنترل و آزمایش در پیش آزمون یکسان است، میانگین خلاقیت گروه آزمایش بیشتر از گروه کنترل در پس آزمون است، همچنین میانگین پیش آزمون و پس آزمون در گروه کنترل یکسان است و میانگین پس آزمون بیشتر از پیش آزمون در گروه آزمایش است.

بررسی فرضیه پژوهش: میانگین خلاقیت دانش آموزان در مقطع دبستان و متوسطه اول تحت تأثیر تئاتر پداگوژی با تکیه بر تمرینات مرتبط با زیبایی شناسی، با دیگر دانش آموزان متفاوت و معنی دار است. برای بررسی این فرضیه از آزمون پارامتری تحلیل کواریانس استفاده می‌شود. برای استفاده از تحلیل کواریانس لازم است که پیش فرض‌های تحلیل کواریانس بررسی گردد. پیش فرض‌ها: نرمال بودن باقیمانده‌ها با توجه به «جدول ۱۰» داده‌ها مربوط به این فرضیه نرمال هستند.

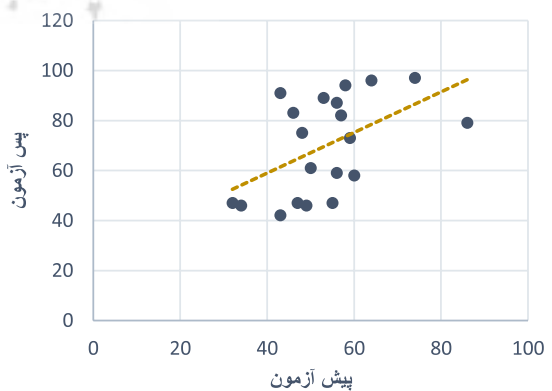
همگنی واریانس: با توجه به «جدول ۱۱» خطای داده‌ها در دو گروه دارای واریانس یکسانی هست زیرا سطح معنی داری بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است.

ارتباط خطی میان کووریت (پیش آزمون و پس آزمون) با متغیر وابسته در «نمودار ۱» کشیده شده است که ارتباط خطی میان دو متغیر وابسته با کووریت را نشان می‌دهد.

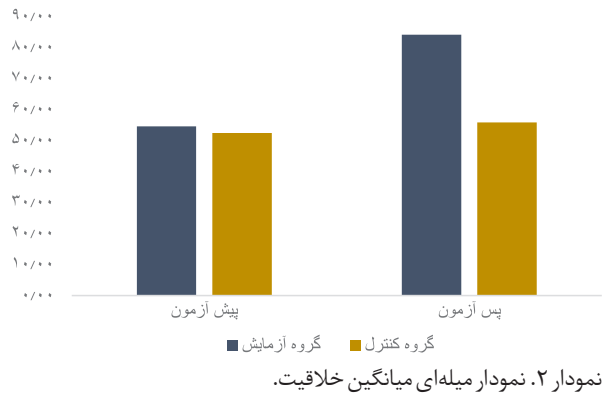
همسانی واریانس با توجه به «جدول ۱۲» خطای داده‌ها دارای واریانس یکسانی هست زیرا سطح معنی داری بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است.

همگنی شیب رگرسیون بدین معنی است که شیب رگرسیونی خطوط باید در بین گروه یکسان باشد به عبارت دیگر تعامل متغیر گروه‌ها و کووریت نباید معنی دار باشد، که با توجه به «جدول ۱۳» همگنی شیب رگرسیون وجود دارد زیرا سطح معنی داری اثر متقابل گروه‌ها با کووریت بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است.

حال که تمام پیش فرض‌ها بررسی شد تحلیل کواریانس

نمودار ۱. اسکتر میان پیش آزمون و پس آزمون.

نمودار ۲. نمودار میله‌ای میانگین خلاقیت.

نتایج «جدول ۱۵» نشان می‌دهد مقدار آماره F آزمون برای مقایسه دو گروه برابر $31/807$ و مقدار احتمال مربوط به بررسی معنی‌داری آن برابر $0/000$ است که از $0/05$ کمتر است، بنابراین با اطمینان $0/95$ فرض صفر آماری مبنی بر عدم وجود تفاوت میان دو گروه آزمایش و کنترل رد می‌شود تفاوت معنی‌داری بین نمرات افراد در دو گروه آزمایش و کنترل در خلاقیت وجود دارد و این فرضیه پژوهشی تأیید می‌گردد و همان‌طور که نشان داده شده که پیشرفت رشد خلاقیت کودکان در مقطع دبستان و متوسطه اول گروه آزمایش نسبت به گروه گواه بسیار بیشتر است.

جدول ۱۵. آزمون تحلیل کواریانس.

سطح معنی‌داری	F	میانگین مجندورات	درجه آزادی	مجموع مجندورات	
مدل تصحیح‌شده	۵۶۴/۲۴	۲۸/۲۷۳۷	۲	۵۶/۵۴۲۴	
عرض از مبدأ	۸۲۷/۸	۶۸۹/۹۸۳	۱	۶۸۹/۹۸۳	
پیش‌آزمون	۱۹۳/۱۳	۱۱/۱۴۷۰	۱	۱۱/۱۴۷۰	
گروه‌ها	۸۰۷/۳۱	۴۱۳/۳۵۴۴	۱	۴۱۳/۳۵۴۴	
خطا		۴۳۵/۱۱۱	۱۷	۳۹/۱۸۹۴	
کل			۲۰	۱۰۵۲۲۹	
کل تصحیح‌شده			۱۹	۹۵/۷۳۶۸	

نتیجه‌گیری

در این پژوهش دو فرضیه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. فرضیه اول مبنی بر این‌که تئاتر پداگوژی بر رشد خلاقیت دانش‌آموزان در دو مقطع تحصیلی دبستان و متوسطه اول تأثیر دارد. نتایج آماری حاکی از آن بود که

تفاوت میان دو گروه آزمایش و کنترل از منظر رشد خلاقیت معنادار است. لذا می‌توان نتیجه گرفت که گنجاندن تئاتر پداگوژی در برنامه مدارس باعث افزایش خلاقیت می‌شود. مقوله تخیل خلاق از راه نمایش یکی از موارد مؤثر در امر تعلیم و تربیت است. دانش‌آموز هنگام فرایند تمرینات در تئاتر پداگوژی با موضوعات متفاوت روبه‌رو می‌شود و از طرفی چون کنترل تمرینات و اجرا را در دست دارد سعی می‌کند مسیرهای تازه را آزمایش و خلق کند و ایده‌ها و طرح‌های خود را به مرحله عمل درآورد. با این عمل به افزایش ابتکار و تقویت قوه خلاقیت دست می‌زند. تحقیقات نشان داده که رشد خلاقیت و عملکرد تحصیلی نیازمند محیطی خلاق است در همین راستا، دانش‌آموزان چون بیشترین زمان خود را در مدارس طی می‌کنند از این جهت واسطه‌های نوینی مثل نمایش در محیط آموزشی نقش بسیار مؤثری در تفکر خلاق آن‌ها خواهد داشت. آموزش از طریق تئاتر پداگوژی توسط مربیان خبره می‌تواند مسیر رشد و خلاقیت را برای دانش‌آموزان هموار و جریان تبدیل پتانسیل‌ها و ایده‌ها به فعلیت‌ها را تسریع کند. فرضیه دوم مبنی بر تربیت زیبایی‌شناسی است این‌که تربیت زیبایی‌شناسی از طریق تئاتر پداگوژی (مقاطع دبستان و متوسطه اول) موجبات رشد خلاقیت را فراهم می‌آورد. تئاتر پداگوژی توانایی آن را دارد که فعالیت دانش‌آموزان را هدفدار کند و محرک خوبی برای به‌کارگیری ذوق و پرورش هنری‌شان باشد. استفاده از متدها و الگوهای مدرن تدریس همراه با تمرینات مؤثر در جهت تربیت زیبایی‌شناسی می‌تواند محیط یادگیری را برای دانش‌آموزان در مقطع دبستان و متوسطه اول فعال ساخته و آن‌ها را با کنجکاو و جست‌وجوگری همراه کند. ادراکات شهودی و قوه تخیل در تربیت زیبایی‌شناسی فعال می‌شود و شخص در برخورد با موقعیت‌های نامشخص و گنگ، آمادگی برای رویارویی با موقعیت‌ها در آینده را دارد. توانایی حل مسائل و مشکلات از نتایج تمرینات تئاتر پداگوژی با تکیه بر زیبایی‌شناسی است. نتایج آماری نشان داد که تمرینات بر مبنای زیبایی‌شناسی، ما را در مسیری قرار دهد که به وسیله آن بتوانیم این مقوله با اهمیت را به‌عنوان یک اصل کارساز در نظام آموزشی تربیتی در تئاتر پداگوژی به کار ببندیم. با بهره‌مندی از استراتژی‌های تئاتر پداگوژی در سیستم آموزشی و تربیت زیبایی‌شناسی می‌توان الگوهای منسجم، منظم و سودمند برای تعلیم و تربیت طراحی کرد. سودمندی تئاتر پداگوژی به‌عنوان ابزار و واسطه‌ای خلاق جهت فعال کردن و تسریع فرایند یادگیری و همین‌طور عاملی ممتاز برای رشد خلاقیت در این پژوهش مورد توجه و تأکید قرار

نماید، به همین منظور موضوعات و چالش‌های مطرح شده باید به نحوی طراحی شوند که فراگیر به تفکر واداشته شود، در غیر این صورت این تمرینات صرفاً جنبه سرگرمی دارد و فاقد ارزش تربیتی است. یکی از روش‌های تربیت، ارائه الگوهای منظم و دارای کاربرد است و این امر زمانی محقق می‌شود که مربیان متخصص و طراحان آموزش و پرورش با گذراندن دوره‌های تخصصی درباره تئاتر یا تعامل با مدرسان تئاتر بتوانند به آن دست یابند. نقد و تحلیل موضوعات مطرح شده توسط پداگوگ خواه مطلب درسی باشد خواه موضوعات آزاد اجتماعی و فرهنگی و... به‌طورجدی و مداوم در طول تمرینات زاویه دید و نگرش کودکان مقطع ابتدایی و متوسطه را تحول و ارتقاء می‌بخشد و آن‌ها را به دنبال کشف معنا در دل موضوع و سپس تجزیه و بررسی آن هدایت می‌کند. از محدودیت‌های پژوهش به علت همه‌گیری کرونا پرسشنامه‌ها به صورت آنلاین در اختیار دانش‌آموزان فرهنگسرای شفق در تهران قرار گرفته است.

گرفته است. رابطه و تعامل صحیح و اصولی و تعریف شده در این زمینه میان مربی و دانش‌آموز در تئاتر می‌تواند روش مؤثری برای آموزش دروس به دانش‌آموزان و کمک به حل مشکلات آنان باشد. با بررسی آماری تئاتر پداگوژی و تأثیر آن بر خلاقیت دانش‌آموزان پایه دبستان و متوسطه اول و بر اساس یافته‌های به‌دست‌آمده از پرسشنامه مطرح‌شده تئاتر پداگوژی نقطه عطفی در زمینه یادگیری است. چراکه بهبود وضعیت یادگیری کودک و نوجوان در مقاطع ذکر شده با توجهی ویژه و طراحی آموزشی خلاقانه حاصل می‌شود. پژوهش‌هایی از این دست تلاش می‌کنند پیچیدگی مسئله آموزش را ساده کنند و به یک تعریفی کلی، جامع و کاربردی در این زمینه دست یابند. گسترش فهم، شناخت و آگاهی از محیط پیرامون و ایجاد فضای پرسش و پاسخ و آزمایش در محیط آموزشی دبستان و متوسطه اول، بستر لازم را برای یادگیری ثمربخش و پرانگیزه، همراه با تجربیات جدید فراهم می‌سازد. پداگوگ باید بتواند فراگیران را درگیر موضوع جدید

پی‌نوشت‌ها

1. Creativity
2. Pedagogy Theater

3. Applied Theatre
4. Aesthetics

منابع

- تهران: موسسه فرهنگی منادی تربیت.
عابدی، جمال (۱۳۷۲)، خلاقیت و شیوه‌های نو در اندازه‌گیری آن، پژوهش‌های روانشناختی، (۳) ۴۶-۵۴.
کاظمی، ندا؛ دلخواه مسعود (۱۴۰۰) تبیین دیدگاه هری برودی در خصوص تربیت زیبایی‌شناسی و ارتباط آن با آموزش از طریق تئاتر پداگوژی، کیمیای هنر، (۴۰) ۹۸-۱۰۸.
لنکستر، جان (۱۳۷۳)، هنر در مدرسه، ترجمه میرمحمد عباس‌زاده، تهران: مدرسه.
هینیک، راث بیل و استیل ول، لیدا (۱۳۸۱)، نمایش خلاق در کلاس درس، ترجمه علی حسین قاسمی، تهران: انتخاب نو.
دارابی‌پور، الهام؛ سجادی، سید مهدی (۱۳۹۱)، تبیین مبانی فلسفی تئاتر پداگوژی و ارائه راهکارهایی برای آموزش و پرورش ایران، دانشگاه تربیت مدرس، گروه علوم تربیتی.
دانشور، محمدعلی (۱۳۳۶)، فردریک فروبل مؤسس اولین کودکستان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز، (۴۰)، ۴۱-۵۸.
دائمی، حمیدرضا؛ مقیمی، فاطمه (۱۳۸۳)، هنجاریابی آزمون خلاقیت، تازه‌های علوم شناختی، (۶) ۱-۸.
دلخواه، مسعود (۱۳۹۱)، مصاحبه مسعود دلخواه با پروفسور آندره آس پوپه درباره تئاتر پداگوژی/ گزارش شکست یک پیروزی، ماهنامه نمایش، (۱۵۷)، ۷۷.
رضایی، منیره (۱۳۸۹)، تربیت زیبایی‌شناسی هنری با تأکید بر آراء برودی، اول،

Greene, M. (1986) The spaces of aesthetic education. *Journal of Aesthet Educayion*, 20(4),56-62.

Hosseini, A.S. (2006) Hemispheres of the brain involved in creativity. *Journal of Creativity and Innovation*, 13(14): 20-26.

Harris, A. (2016) Why theatre matters: urban youth, engagement, and a pedagogy of the real, *Journal of Applied Theatre and Performance*, 21(2), 272-275.

Torrance, E. P. (1966). *The Torrance Tests of Creative Thinking—Norms—Technical Manual Research Edition—Verbal*